

НАУКОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В ПРОЦЕСІ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. У розбудові української держави винятково важлива роль належить професійно-технічній освіті, високий рівень розвитку якої є важливим чинником успішного вирішення проблем державотворення в умовах глобалізації, євроінтеграції, національної самоідентифікації. Система професійно-технічної освіти глибоко проникає як у соціальну, так і в економічну сфери, виходить на ринки праці, товарів, послуг і капіталу, тому переживає процеси перетворення, які зумовлені, з одного боку, безперервною спонтанною адаптацією до змінних умов зовнішнього середовища, з іншого – суперечністю реформ. Водночас економічні та політичні перетворення в Україні об'єктивно вимагають від системи професійно-технічної освіти визначення основних напрямів розвитку механізмів адаптації в сучасних соціально-економічних умовах, розв'язання проблем перебудови організаційної структури та форм її управління, кадрового забезпечення.

Ефективність функціонування системи професійно-технічної освіти, у першу чергу залежить від його управлінського потенціалу. Для успішного проведення освітніх реформ конче необхідно на основі всебічного аналізу наукових напрацювань у галузі сучасної управлінської теорії і практики, врахування специфіки функціонування системи професійно-технічної освіти та особливостей управління нею, правильного розуміння сутності і змісту управлінської діяльності у цій освітній сфері переоцінити та концептуально визначити наукові засади взаємодії суб'єктів управління системою професійно-технічної освіти (ПТО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці досліджують різні аспекти управління професійно-технічною освітою, а саме: державно-громадське управління ПТО (П.М. Кухарчук), цільове управління ПТНЗ в

ринкових умовах (В.В. Олійник), управління розвитком ПТНЗ на основі потреб регіонального ринку праці (Л.М. Сергеева); аналізуються сучасні підходи науковців до розуміння взаємодії як міждисциплінарної категорії, обґрунтовуються механізми взаємодії суб'єктів управління професійно-технічною освітою, культурологічні засади управлінської діяльності керівника професійно-технічного навчального закладу як суб'єкта управління ПТО (В.С. Болгаріна, В.А. Григор'єва, Г.В. Єльнікова [2]). **Метою** нашої статті є обґрунтування наукових основ взаємодії суб'єктів управління професійно-технічною освітою в процесі їх спільної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Як філософська категорія, *взаємодія* відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і породження одним об'єктом іншого. Взаємодія є об'єктивною та універсальною формою руху, розвитку, що визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи [7, с. 82].

Як категорія соціальної філософії, *взаємодія соціальна* – це вид безпосередніх або опосередкованих (зовнішніх чи внутрішніх) стосунків, зв'язків, що існують в суспільстві; проявляється на міжособистісному (мікросоціальному) і суспільному (макросоціальному) рівнях; виступає як форма соціальної комунікації або спілкування принаймні двох осіб чи спільностей, в якій систематично здійснюється їх вплив один на одного, реалізується соціальна дія кожного з партнерів, досягається пристосування дій одного до дій інших, спільність у розумінні ситуації, сенсі дій і певна міра солідарності чи згоди між ними. Серед форм соціальної взаємодії можна виділити безпосередній контакт між людьми і опосередковані форми, що передбачають ряд об'єднуючих ланок і механізмів (мова, всілякі символи, предмети, цінності тощо). На макросоціальному рівні соціальна взаємодія проявляється у формі соціальних відносин, тобто багатогранних зв'язків, що виникають між соціальними групами, класами, а також серед них у процесі їх економічного, соціального, політичного, культурного життя і діяльності [12, с. 76].

В «Новому тлумачному словнику української мови» слово «взаємодія» тлумачиться як «співдія, співдіяння», а також «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь» [6, с. 188]. Оскільки синонімічним відповідником слова «дія» є «діяльність» [8, с. 74, 294], а управлінська діяльність є різновидом взаємодії суб'єктів управління професійно-технічної освіти, то слід проаналізувати відповідні категорії і поняття. Розпочнемо з аналізу поняття «діяльність», яке є загальнонауковою категорією.

Філософи акцентують увагу на тому, що діяльність людини є соціальним явищем тому, що вона завжди пов'язана із суспільним життям.

«Кожна людина, коли вона народжується, стикається з діяльністю, яка вже склалася й неперервно здійснюється навколо й поряд з ним. Можна сказати, що універсум соціальної людської діяльності спочатку протистоїть кожній дитині: щоб стати дійсною людиною, дитина має «прикріпитися» до системи людської діяльності, це значить – оволодіти певними видами діяльності, навчитися здійснювати їх в кооперації з іншими людьми» [16, с. 241-242].

Серед розмаїття видів діяльності особливе місце посідає управлінська діяльність, яка присутня як компонент у будь-якій діяльності. Управління як соціальне явище і як сфера людської практики зародилося разом з цивілізацією, складно і тривало розвивалося в процесі її еволюції. Підтвердженням зазначеного є те, що теорія управління як самостійна наукова дисципліна сформувалася лише на початку ХХ ст. Сучасний етап розвитку теорії управління характеризується гнучкістю стратегії і тактики управління та їх адаптацією до постійних змін зовнішнього середовища, комунікацією, організаційною культурою, діловою етикою, перспективами організації тощо.

Управління, як особливий вид діяльності, зазначають науковці, є і наукою, і мистецтвом. Як науці, йому притаманні певна логіка і методологія, система принципів і закономірностей, а також наявність свого власного понятійного апарату. Інформаційна невизначеність і вагоме значення

суб'єктивних чинників роблять управлінську ситуацію унікальною й вимагають від керівника творчого підходу; й за цих обставин управління розглядається як своєрідне мистецтво [13, с. 10-11].

Особливістю діяльності суб'єктів управління ПТО є те, що предметом її впливу є специфічні об'єкти – люди (педагогічні працівники, учні), які не є ідентичними за складністю своєї організації й не тотожними за основними психологічними особливостями, між якими складаються певні соціально-психологічні стосунки. У результаті чого управлінську діяльність відносять до класу суб'єкт-суб'єктної діяльності.

Отже, в контексті аналізу нами понять «діяльність» та «управління» неможливо залишити поза увагою поняття «спільна діяльність», оскільки психологічна специфічність управлінської діяльності полягає в тому, що вона являє собою «...якісно своєрідний тип діяльності, синтезуючий в собі два інших основних типи діяльності (індивідуальну і спільну)» [5, с. 42].

Управлінська діяльність завжди здійснюється в певній системі стосунків суб'єктів управління, а це означає, що вона безпосередньо набуває характеру спільної діяльності, в якій найбільш повно представлені взаємозв'язок і взаємозалежність через взаємодію і взаємовідносини суб'єктів управління ПТО. На думку А.Л. Журавльова, спільна діяльність як єдина, цілісна система виникає перш за все в результаті встановлення різних видів соціальних зв'язків між індивідами і реалізації через них суспільних відносин. Суспільні відносини реалізуються в спільній діяльності, головним чином в процесах об'єднання, функціонального розподілу і узгодження діяльності індивідів, які, в свою чергу, стають можливими завдяки їх взаємодії один з одним [4, с. 101].

Основними ознаками спільної діяльності є наявність таких показників:

- 1) єдиної мети для її суб'єктів;
- 2) загальної мотивації;
- 3) об'єднання індивідуальних діяльностей, що передбачає утворення єдиного цілого;
- 4) поділу єдиного процесу діяльності на окремі функціонально пов'язані операції та їхній розподіл між суб'єктами;
- 5) узгодження індивідуальних діяльностей суб'єктів, що передбачає жорстку послідовність операцій відповідно до заздалегідь

визначеної програми; таке узгодження звичайно ведеться з урахуванням характеристик діяльності: просторових, тимчасових (темпу, інтенсивності, ритмічності) тощо, яке досягається за допомогою керування; 6) управління – найважливіша ознака й атрибут спільної діяльності; 7) єдиного кінцевого результату (сукупного продукту); 8) єдиного простору й одночасності виконання індивідуальних діяльностей різними суб'єктами.

Складовими психологічної структури спільної діяльності є: спільна мета; спільні мотиви; спільні дії та операції; спільні результати [10, с. 23-25].

Спільна мета спільної діяльності – центральний компонент її структури. При функціонуванні будь-якої соціальної системи, у тому числі й управлінської, в нерозривній єдності відбуваються процеси цілепокладання, цілездійснення та цілеспрямованої діяльності. Цілеспрямованість спільної діяльності визначає її основна мета, яку у філософських дослідженнях розуміють у таких аспектах: уявний образ результату щодо діяльності, які її породили (М.Г. Макаров); результат діяльності (В.Х. Багдасарян); образ результату майбутньої діяльності і сам результат (В.М. Козін); образ ідеального, потрібного, бажаного результату діяльності (В.М. Грищенко, М.М. Трубніков, Г.О. Федоров).

Ми приймаємо за основне останнє визначення, бо мета та результат не є синонімами, між ними існує певна невідповідність, яка спричинена тим, що: а) людина до моменту дій не завжди адекватно оцінює свої можливості й потреби [14]; б) у процесі виконання діяльності можуть виникати нові умови, змінюватися знання людини про певні тенденції, закономірності дійсності, про власні можливості та потреби, а це веде до уточнення, корегування мети або її «перевиконання» [14]; в) визначення мети як образу будь-якого результату є розширеним, бо втілює у собі потреби людини й не може бути їй нав'язана; вона тільки бажаний і прогнозований результат діяльності [15].

Ознаки і роль мети у спільній випереджальній діяльності, різновидом якої є передбачення результатів управлінської діяльності керівника, виявляються при зіставленні її з іншими філософськими категоріями. Взаємозв'язок

категорій «мета», «об'єктивне» та «суб'єктивне» виявляється у тому, що мета є двоплановим відображенням дійсності: у внутрішньому плані – потреб суб'єкта; у зовнішньому – реальності об'єктивного світу. Таким чином, метою є «покладена єдність об'єктивного та суб'єктивного» [3, с. 319].

Під метою ми розуміємо ідеально представлений спільний результат, до якого прагне спільність індивідів – груповий суб'єкт спільної діяльності. Спільна мета може розпадатися на більш часткові і конкретні завдання, поетапне вирішення яких наближає колективного суб'єкта до досягнення поставленої мети. Виходячи з викладеного вище, можна констатувати те, що мета у спільній діяльності відіграє головну роль, бо є формою випереджаючого відображення і має такі ознаки: активність; рухливість; відсутність незмінності та спокою; залежність від реальних умов дійсності, набутого досвіду людини.

Мета і мотив безпосередньо між собою пов'язані. Наприклад, Л.І. Божович наголошувала, що такий мотив, як мета, здобуває свою спонукальну силу за рахунок тієї потреби, ланкою у задоволенні якої вона є [1]. За О.М. Леонтьєвим, у міру усвідомлення людиною мотивів здійснюється їх переміщення (зсув) на цілі, які спочатку для неї не мали спонукальної сили. У цьому випадку використовують термін «мотив-ціль». Рубінштейн С.Л. відзначав, що об'єкт, на який спрямовується дія і який спонукає до неї, стає метою дії через співвідношення з мотивом [9, С. 15].

Обов'язковим компонентом психологічної структури спільної діяльності є спільний мотив, який спонукує певну кількість індивідів до спільної діяльності. Взагалі ієрархія мотивів і діяльності особистості суб'єкта управління утворюють її ядро, визначають життєві настанови, ідеали, зміст спільної діяльності та характеризують загальний «психологічний профіль» особистості як конкретного управлінця. Мотиваційний компонент спільної діяльності відбиває інтереси, бажання, потреби, мотиви і мотивації, настанови суб'єктів цієї діяльності, які спонукають їх до ефективної діяльності, подолання труднощів, що виникають у ній, розв'язання певних складних ситуацій, опанування підвалинами майстерності конкретного фахівця.

Наступний компонент спільної діяльності – спільні дії, тобто такі її елементи, які спрямовані на вирішення поточних (оперативних і досить простих) завдань спільної діяльності. Способи спільного виконання цих дій називаються спільними операціями. На основі узгодженості таких дій і операцій ми робимо висновок про колективну майстерність, згуртованість певного суб'єкта управлінської діяльності, наприклад, про управлінську злагодженість команди управлінців тощо.

Структуру спільної діяльності завершує спільний результат, отриманий її учасниками, який може мати духовну та матеріальну форми.

Основні ознаки спільної діяльності і властивості її суб'єкта тісно взаємозалежні між собою. Серед основних характеристик суб'єкта спільної діяльності необхідно виділити такі якості та риси: цілеспрямованість, умотивованість, рівень цілісності (інтегрованості), структурованість, узгодженість, організованість (керованість), результативність (продуктивність), просторові і тимчасові особливості умов життєдіяльності.

Цілеспрямованість групового суб'єкта діяльності характеризує його прагнення до досягнення спільної мети, а умотивованість – характеризує активне, зацікавлене і діюче ставлення до спільної діяльності.

Під цілісністю (чи інтегрованістю) колективного суб'єкта діяльності розуміється внутрішня єдність складових його елементів, яка оцінюється сукупністю таких параметрів: щільність функціональних зв'язків між його членами, показниками якої виступають частота й інтенсивність контактів між ними; рівень функціонального взаємозв'язку; відношення числа спільно виконуваних функцій до загального їх числа; тип цілісності колективного суб'єкта, що виявляється в характері домінуючих зв'язків між суб'єктами спільної діяльності.

Важливою властивістю групового суб'єкта діяльності є його структурованість, що означає чіткість і суворість взаємного розподілу функцій, завдань, прав, обов'язків і відповідальності між членами колективу, визначеність його структури. Її емпіричними показниками є:

– домінуючі способи розподілу функцій (взаємне доповнення, підстрахування, дублювання);

– способи прийняття відповідальності за виконання функцій у колективі (концентрація, розподіл, дифузія відповідальності);

– характеристики ділового взаємовпливу та ін.

Узгодженість – це гармонічне сполучення учасників групи, взаємна зумовленість їхніх дій. Параметром узгодженості є насамперед тип чи характер узгодження (співвідношення) дій членів групи, що може оцінюватися за допомогою такого показника: домінуючі способи розв’язання розбіжностей і протиріч, що ведуть до узгодження дій і операцій учасників групи тощо.

Організованість узагальненого суб’єкта діяльності означає упорядкованість, зібраність і підпорядкованість визначеному порядку виконання спільної діяльності, здатність діяти точно відповідно до заздалегідь установленого плану (планомірність).

Інтегральною властивістю колективного суб’єкта діяльності є його результативність, що характеризує спроможність досягати позитивного підсумку спільної діяльності [10, с. 33-35].

У контексті розуміння управлінської діяльності, як суб’єкт-суб’єктної діяльності, логічним є її оцінювання також з антропологічних позицій [11], що можна пояснити такими обставинами: по-перше, для її виконання необхідний «особливий» людський матеріал, який повинен мати певні організаторські здібності, неабиякий загальний і професійний інтелект; по-друге, суб’єкт управління повинен мати ґрунтовний культурологічний тезаурус; по-третє, йому необхідно володіти різнобічними спеціальними знаннями – загальнонауковими, загальнопрофесійними, фаховими, екологічними, економічними, фінансовими, правовими, управлінськими тощо; по-четверте, перераховані вище знання суб’єкту управління треба вміти використовувати в практичній управлінській діяльності, при цьому жорстко дотримуючись застережних заходів щодо працівників, не забуваючи про те, що на які б благородні чи економічно вигідні цілі не орієнтувався управлінець, але він не

правомочний приносити будь-яку морально-психологічну шкоду тому, з ким співпрацює чи діє в інтересах всього суспільства.

Висновки. Таким чином, ефективна взаємодія суб'єктів управління ПТО – це невід'ємний і найбільш важливий компонент ефективного функціонування цієї освітньої галузі взагалі й будь-якого професійно-технічного навчального закладу зокрема. Від усвідомлення ними значення, сутності і змісту цієї важливої складової їх управлінської діяльності залежить своєчасне і повне розв'язання багатьох управлінських проблем. У зв'язку з цим основою взаємодії суб'єктів управління професійно-технічної освіти мають бути класичні наукові засади (теорії, ідеї, парадигми, концептуальні підходи) діяльності та управління складними динамічними системами, мета, завдання, принципи та функції яких видозмінюються в залежності від політичних і соціально-економічних процесів, які відбуваються в суспільстві. Незалежно від того, у якому напрямі будуть розвиватися такі процеси в економіці країни, рішучий вплив на них буде мати галузь професійно-технічної освіти, підвищення професійного рівня її суб'єктів управління та вміння ефективно взаємодіяти в процесі спільної діяльності.

Література

1. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Божович Л.И. – М.: Педагогика, 1972. – 351 с.
2. Взаємодія суб'єктів управління професійно-технічною освітою: теорія і практика: монографія / [В.І. Свистун [та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 461 с.
3. Гегель Г. Сочинения: / Гегель Г. В 14 т. – М.-Л.: Государственное изд-во, 1929. – Т. 1. – 368 с.
4. Журавлев А.Л. Психология совместной деятельности / Журавлев А.Л. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. – 640 с.
5. Карпов А.В. Психология менеджмента: учеб. пособ. / Карпов А.В. – М.: Гардарики, 2000. – 584 с.

6. Новий тлумачний словник української мови / укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – 2-е вид., виправ. – К.: Аконіт, 2006. – Т.1. – 926 с.
7. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
8. Полюга Л.М. Словник синонімів української мови / Полюга Л.М. – К.: Довіра, 2004. – 477 с. – (Словники України).
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. В 2 т. – М.: Педагогика, 1989. – Т. 2. – 328 с.
10. Совместная деятельность: методология, теория, практика. – М.: Наука, 1988. – 232 с.
11. Составляющие профессионализма // Профессиональное образование. – 2001. – № 12. – С. 7.
12. Соціальна філософія : Короткий Енциклопедичний Словник / заг.ред. і укл.: В.П. Андрущенко, М.І. Горлач. – К.-Харків: ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с.
13. Товажнянський Л. Керівник – професіонал нової формації (Нові аспекти удосконалення вищої технічної освіти на сучасному етапі) / Л. Товажнянський, О. Романовський // Вища освіта України. – 2002. – № 1. – С. 34–38.
14. Трубников Н.Н. О категориях «цель», «средство», «результат» / Трубников Н.Н. – М.: Высшая шк., 1968. – 148 с.
15. Федоров Г.А. Материалистическая диалектика о категории цели / Федоров Г.А. // Вопросы философии. – 1956. – № 1. – С. 63–78.
16. Щедровицкий Г.П. Избранные труды / Щедровицкий Г.П. – М.: Шк. Культ. Полит., 1995. – 800 с.

В статті здійснено аналіз поняття «взаємодія», визначено особливості управлінської діяльності суб'єктів управління освітньої галузі, обґрунтовано ознаки спільної діяльності та її складові.

Ключові слова: взаємодія, суб'єкт управління, управлінська діяльність,

спільна діяльність

В статье осуществлен анализ понятия «взаимодействие», определены особенности управленческой деятельности субъектов управления образовательной отрасли, обоснованы признаки совместной деятельности и ее составляющие.

Ключевые слова: взаимодействие, субъект управления, управленческая деятельность, совместная деятельность

The article presents the analysis of the concept of «interaction», defined the management features of the subjects of management of the education sector, reasonably common signs of joint activity and its components.

Key words: interaction, subject of management, operations management, joint activity

V.I. Svystun, L.A. Bajkova

SCIENTIFIC BASES OF INTERACTION OF THE SUBJECTS OF
MANAGEMENT THE EDUCATION SECTOR IN THE PROCESS OF JOINT
ACTIVITY